

Człowiek – najlepsza inwestycja

Materiały szkoleniowe dla uczestników warsztatów: Efektywne nauczanie

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

**MATERIAŁY WSPÓŁFINANSOWANE ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W RAMACH
EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO**

**Materiały opracowane przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, lok. 4 A
90-248 Łódź
tel. (42) 633 17 19
fax. (42) 209 36 85

Materiały opracował zespół w składzie:

Katarzyna Czekał
Dominika Świech

Recenzja:

dr hab. Iwona Chrzanowska prof. WSP w Łodzi
dr Dorota Podgórska-Jachnik prof. WSP w Łodzi

Korekta i skład:

Anna Strożek

Projekt okładki:

Bartosz Jachnik

Spis treści

Wstęp.....	5
1. Psychologiczne podstawy uczenia się w szkole i przedszkolu.....	9
1.1. Właściwości ucznia.....	11
1.2. Właściwości nauczyciela	21
1.3. Właściwości sytuacji	22
2. Metody i techniki nauczania.....	25
2.1. Wybrane techniki aktywizujące	29
3. Wykorzystywanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych w nauczaniu	34
3.1. W jakich celach komputer pojawia się w szkole?	36
3.2. Przykłady posługiwania się komputerem na lekcjach przedmiotowych i wychowawczych.....	39
3.3. Przykłady posługiwania się komputerem w procesie nauczania poza lekcjami szkolnymi.....	43
3.4. Profilaktyka zagrożeń internetowych w nauczaniu przedszkolnym i wczesnoszkolnym	46
4. Dyskryminacja ucznia ze względu na płeć	53
4.1. Dlaczego w szkole istnieje tak wiele stereotypów?	56
4.2. Sposoby przeciwdziałania nierównemu traktowaniu ze względu na płeć w codziennej pracy nauczyciela	58
4.3. Uregulowania prawne z zakresu przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć w szkole	60
Podsumowanie.....	63
Bibliografia	65
Spis tabel	71

Wstęp

Niniejsze materiały są przeznaczone dla studentów zintegrowanej edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi, uczestników warsztatów *Efektywne nauczanie*. Warsztaty odbywają się w ramach projektu *Praktyka na miarę szyta. Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny (Priorytet III *Wysoka jakość systemu oświaty*, Działanie 3.3. *Poprawa jakości kształcenia*, Poddziałanie 3.3.2. *Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe*).

Sprawną realizację projektu zapewni Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi. Placówka ta kształci nauczycieli do pracy w szkołach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, pomocowych i doradczych. Bogate doświadczenie uczelni, jej zaplecze kadrowe oraz finansowe przyczynią się do sukcesu projektu *Praktyka na miarę szyta*. Partnerem tej inicjatywy jest Gmina Miasto Łódź.

W projekcie weźmie udział 108 studentek i 2 studentów. Cel projektu stanowi poszerzenie ich kompetencji i umiejętności niezbędnych do pełnienia roli nauczyciela oraz wychowawcy. Udział w zajęciach realizowanych w ramach projektu *Praktyka na miarę szyta* rozwinię wiedzę przyszłych nauczycieli szkół i przedszkoli w zakresie pracy wychowawczej z uczniem, technik efektywnego nauczania, znajomości zasad funkcjonowania szkoły, podjęta zostanie także tematyka stereotypów i barier powodujących dyskryminację. Co ważne, warsztaty poszerzą także wiedzę studentów na temat możliwości wykorzystania technologii informacyjnych i komunikacyjnych w szkole.

Dzięki niniejszym materiałom uczestnicy zwiększą swoje kompetencje i praktyczne umiejętności mające im pomóc w odbyciu praktyk i w przyszłej pracy w zawodzie nauczyciela. Studenci zyskają swobodę w poruszaniu się po metodach i technikach nauczania, które będą wykorzystywać w codziennej pracy. Będą także korzystać z technologii informacyjnych i komunikacyjnych,

wzbogacając lekcje swojego przedmiotu. Ponadto będą stosować kreatywne metody pracy i pracować nad swoim rozwojem. Przeprowadzone warsztaty zwiększą predyspozycje studentów do pracy oraz wyrobią w nich przekonanie, że poradzą sobie z wieloma wyzwaniami związanymi z nauczaniem innych. Załączona bibliografia pozwoli uczestnikom na samokształcenie w wyżej wymienionych dziedzinach oraz na zgłębienie dodatkowych zagadnień, które wydadzą się im szczególnie interesujące.

Warsztaty składają się z dwóch bloków ćwiczeń. Na każde spotkanie zaplanowano osiem godzin. W trakcie spotkań studenci zyskają wiedzę, wykonując ćwiczenia pod okiem doświadczonego trenera, konsultując z prowadzącym wszystkie swoje wątpliwości i problemy. Każde ćwiczenie zakończy się podsumowaniem, studenci będą mogli dzielić się refleksjami, co wynieśli z konkretnych ćwiczeń, czy uznają ćwiczenia za pomocne i potrzebne, jak czuli się w trakcie ich wykonywania.

1. Psychologiczne podstawy uczenia się w szkole i przedszkolu

---

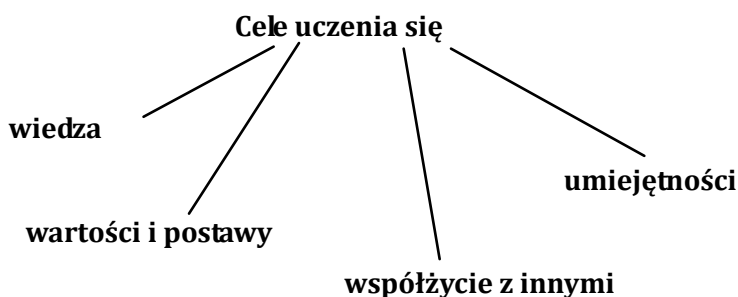
Nauczyciel, zanim zacznie pracę w szkole lub w przedszkolu, musi znać zasady uczenia się, musi wiedzieć, jak przebiega proces nauczania, jakie wyróżniamy determinanty tego procesu. Pozwoli to zorganizowanie pracy na lekcji tak, aby mógł z niej skorzystać każdy uczeń¹.

Uczenie się jest definiowane z reguły jako proces (który można zmierzyć dzięki jego efektom) lub jako czynność, w trakcie której zapamiętujemy nowe informacje, przechowujemy je w pamięci lub odtwarzamy. Efekty uczenia się to zwykle wiedza i umiejętności (najczęściej związane z konkretną dziedziną), a także doświadczenie. Uczenie się modyfikuje zachowanie i nawyki człowieka, zmienia jego poglądy, tworzy przekonania, kształtuje osobowość.

Ziemowit Włodarski dzieli uczenie się na dwie kategorie²:

- ⊕ uczenie się zamierzone (celowe) – kiedy człowiek zdobywa wiedzę i umiejętności, które pragnie poznać;
- ⊕ uczenie się niezamierzone (mimowolne) – kiedy człowiek przyswaja wiedzę i umiejętności mimochodem, na przykład obserwując rzeczywistość, bez celu przyswajania informacji (mimo wszystko informacje zostają odebrane i zapamiętane przez mózg).

Cele uczenia się odrywają bardzo ważną rolę w samym procesie nauczania³.

¹ W materiałach przyjmuje się określenie „uczeń” lub „dziecko” jako termin uniwersalny, oznaczający uczniów różnej płci i w różnym wieku.

² Włodarski Z., *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980.

³ Opracowanie własne za: Strykowski W., Strykowska J., Pielachowski J., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2003.

Ucząc się, nie tylko zdobywamy wiedzę i umiejętności, ale także kształtują się nasze postawy oraz system wartości, którymi się kierujemy. W trakcie nauki dowiadujemy się także, jak efektywnie współdziałać z innymi. Każde doświadczenie współżycia z innymi ludźmi podpowiada nam, jakie wzorce zachowania warto powtarzać, a z jakich należy zrezygnować, aby stanowić integralną część społeczeństwa i właściwie w nim funkcjonować.

Tutaj będziemy odwoływać się przede wszystkim do uczenia się w szkole, do zdobywania wiedzy i umiejętności przez uczniów szkół na różnych szczeblach nauczania. Wpływ na proces uczenia się przez ucznia mają przede wszystkim trzy grupy czynników⁴:

1. **właściwości ucznia,**
2. **właściwości nauczyciela,**
3. **właściwości sytuacji.**

1.1. Właściwości ucznia

Właściwości te mogą podlegać zmianom. Które z nich mają wpływ na uczenie się? Są to między innymi⁵:

- ⊕ inteligencja ucznia/uczennicy,
- ⊕ temperament,
- ⊕ nastawienie do nauki,
- ⊕ szczególne zdolności– ułatwiają uczenie się danej dziedziny lub wszystkich dziedzin nauczania,
- ⊕ zainteresowania, pasje, zamiłowania – pozwalają opanować nawet bardzo trudne treści z fascynującej dla dziecka dziedziny, sprawiają, że dzieci uczą się chętnie, nie traktują nauki jako obowiązku, ale jako przyjemność, uczą się dla samych siebie,

---

⁴ Kurcz I., *Pamięć, uczenie się, język*, PWN, Warszawa 1992.

⁵ Sadownik D., *Jakie czynniki warunkują proces uczenia się*, www.pckk.pl/pckk/publikacje/jakie-czynniki-warunkuja-proces-uczenia-sie [data dostępu: 13.10.2010].

- ⊕ motywacja ucznia/uczennicy, postawione przed sobą cele – odgrywają ważną rolę, odpowiednia motywacja pozwala pokonywać trudności i doskonalić się, przyjmować porażki, wyciągać wnioski, stawiać wymagania samemu sobie i realizować ważne dla siebie zadania,
- ⊕ style uczenia się,
- ⊕ kondycja fizyczna – istotna nie tylko na lekcjach wychowania fizycznego, ale dotycząca także odporności uczniów na choroby, uczęszczania na lekcje, brania udziału w rozmaitych aktywnościach, zajęciach pozalekcyjnych. Należy brać pod uwagę istnienie wielu dysfunkcji fizycznych, które utrudniają lub uniemożliwiają naukę, emocje ucznia.

Warto szerzej omówić w tym miejscu problem **inteligencji**. Oczywiście jest, że wyższy iloraz inteligencji pomaga w zdobywaniu i przyswajaniu wiedzy, doświadczaniu, stawianiu pytań i odpowiadaniu na nie. Uczniom o niższym ilorazie inteligencji trudniej będzie zrozumieć polecenie i rozwiązać zadanie, wyszukać wiele możliwych odpowiedzi, zmodyfikować to, czego nauczyli się wcześniej. Ważne jest, aby uczniowie z obniżonym ilorazem inteligencji (upośledzeni w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym bądź głębokim) zostali odpowiednio szybko zdiagnozowani i aby podjęte zostały decyzje o obniżeniu wobec nich wymagań lub umieszczeniu ich w placówce odpowiedzialnej za kształcenie specjalne. Iloraz inteligencji u dzieci i młodzieży bada się testem (w poradniach psychologiczno-pedagogicznych) **Skala WAIS-R do badania inteligencji**, stworzonym przez Wechslera. Test pozwala zbadać inteligencję słowną oraz przestrzenną.

Oprócz ilorazu inteligencji ważny jest rodzaj wykształconej inteligencji. Różne rodzaje inteligencji odpowiadają bowiem za różnorakie procesy i czynności umysłowe. Jeśli wiemy, jaką inteligencją najczęściej posługuje się uczeń, możemy opracować dla niego wiele zadań, dzięki którym będzie łatwiej

i szybciej przyswajał wiedzę. Przytoczmy, jakie rodzaje inteligencji zostały wyróżnione przez badacza Howarda Gardnera⁶:

Inteligencja językowa – dotyczy pracy z językiem, wykorzystania słowa w mowie i w piśmie oraz czytania rozmaitych tekstów; dzieci z inteligencją językową będą dużo mówiły i czytały, należy zapewnić im odpowiednie zabawy językowe, dostęp do książek oraz dyskutować z nimi o wszystkich interesujących je sprawach.

Inteligencja muzyczna – dotyczy rozumienia świata muzyki, rytmu, gier na instrumentach itp. – dzieci najchętniej będą się uczyć przy wykorzystaniu piosenki, muzyki, przy dźwiękach.

Inteligencja logiczno-matematyczna – dotyczy rozumowania logicznego, abstrakcyjnego i operacji na liczbach, dzieci będą chętnie liczyły, wykonywały operacje symboliczne, wyciągały wnioski i rozwiązywały problemy.

Inteligencja przestrzenna (wizualno-przestrzenna) – dotyczy tworzenia obrazów (także myślowych), obrazowania przestrzennego, dzieci będą chętnie budować różne konstrukcje, modele, mapy, diagramy, wykresy, będą wykorzystywać inne formy wymagające zaangażowania wyobraźni przestrzennej.

Inteligencja kinestetyczna – to umiejętności ruchowe, dobrze wykształcony zmysł dotyku, dzieci najchętniej będą podejmować aktywność w terenie, uczestniczyć w grach i zabawach.

Inteligencja społeczna (interpersonalna) – dotyczy rozumienia zjawisk społecznych i umiejętności odnalezienia się w społeczeństwie, dzieci z inteligencją społeczną dobrze czują się w grupie, są komunikatywne i lubią pracować z innymi.

Inteligencja intrapersonalna (refleksyjna) – skierowana ku sobie samemu, swoim odczuciom, przeżyciom, doświadczeniu i ich analizie, dzieci

---

⁶ Gardner H., *Frames of mind. The theory of multiple intelligences*, Basic Books, New York 1983.

potrafią się same motywować, przywiązują dużą wagę do autorefleksji, są ukierunkowane na rozwój.

W późniejszych latach Gardner opisał jeszcze **inteligencję przyrodniczą** (przywiązanie do świata natury, troska o świat) i **egzystencjalną** (rozumienie sensu istnienia, myślenie egzystencjalne, w kategoriach metafizycznych).

Obecnie mówi się również o **inteligencji emocjonalnej**, o rozpoznawaniu i rozumieniu własnych i cudzych emocji, o wczuwaniu się w stany emocjonalne innych ludzi, kierowaniu swoimi stanami emocjonalnymi (inaczej o kontroli emocji). O inteligencji emocjonalnej pisał Daniel Goleman⁷.

Jak zbadać rodzaje inteligencji? Każdy może wykonać test na inteligencje wielorakie autorstwa Waltera McKenzie⁸.

Należy jeszcze omówić rolę **emocji** w procesie nauczania. Emocje ucznia mają ogromny wpływ na zapamiętywanie i uczenie się nowych rzeczy, a także odtwarzanie poznanych już informacji. Jeśli dziecko jest pobudzone emocjonalnie, może inaczej niż zwykle reagować na polecenia i zadania. Jeżeli dziecko przeżywa emocje pozytywne, może być przychylniej nastawione do otoczenia i do postawionych przed nim zadań⁹. Warto zapamiętać kilka kwestii dotyczących emocji i pobudzenia emocjonalnego, to ułatwi zrozumienie zachowania ucznia. Trzeba wiedzieć, że:

1. Łatwiej jest zapamiętać to, co wywołuje emocje, niż to, co pozostawia nas obojętnym – warto więc zadbać, by materiał do opanowania **budził emocje**, nie był nudny i monotony.

2. Wzbudzone **emocje pozytywne** powodują szybsze zapamiętanie, lepsze nastawienie do zgłębiania wiedzy, wyższą samoocenę, szybsze

---

⁷ Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań 1997.

⁸ Test jest powszechnie dostępny na stronie <http://surfaquarium.com/MI/inventory.htm> [data dostępu: 23.11.2010].

⁹ Lubina E., *Rola emocji w procesie kształcenia na odległość*, www.e-mentor.eud.kei.pl/arttykul/index/numer/10/id/161 [data dostępu: 12.10.2010].

i efektywniejsze pokonywanie trudności – warto więc, by przedmiot nauczania i konkretny materiał kojarzyły się dziecku pozytywnie.

3. Emocje wspierają w nauczaniu się informacji **głównych**, mniej w zapamiętaniu szczegółów.

4. Istnieje prawo mówiące o zgodności stanu emocjonalnego, jaki przeżywa człowiek, z jego działaniem – jeśli odczuwamy radość, prawdopodobnie będziemy ustosunkowani do świata pozytywnie i tak będziemy się odnosić do innych.

5. Istnieje prawo mówiące o zgodności przypominanych treści ze stanem emocjonalnym, nastrojem, jaki towarzyszy nam w danej chwili – jeśli czujemy się smutni, przypominamy sobie smutne wydarzenia o wiele łatwiej niż weseli.

6. Emocje pomagają w uczeniu się, ale nie w każdej sytuacji – warto poznać psychologiczne prawa Yerkesa-Dodsona¹⁰:

⊕ I prawo mówi o tym, że najłatwiej wykonuje się zadania w tzw. „**optymalnym stanie pobudzenia**” – zbyt mało lub zbyt wiele emocji wcale nie usprawnia procesu uczenia się. Lekki stres przed sprawdzianem pomaga zmobilizować się do nauki, ale zbyt duży poziom stresu wpływa negatywnie na proces uczenia się.

⊕ II prawo różnicuje wykonywanie zadań łatwych i trudnych – gdy zadanie jest **łatwe**, można je wykonać nawet będąc pobudzonym emocjonalnie (pozytywnie lub negatywnie), lecz gdy zadanie jest **trudne**, pobudzenie emocjonalne będzie dodatkowo utrudniać rozwiązanie problemu. Zatem „optymalny poziom pobudzenia” jest niższy, gdy mamy przed sobą trudniejsze polecenie czy zadanie.

7. Emocje mogą zniekształcać przyswajanie wiedzy – duży poziom pobudzenia może skutkować tym, że uczeń niewłaściwie zapamięta informacje

---

¹⁰ Lewis M., Haviland-Jones J.M., *Psychologia emocji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

lub nie zapamięta ich wcale¹¹. Zatem bardzo silny lęk przed byciem zapytanym lub przed sprawdzianem może sprawić, że uczeń nie będzie w stanie opanować zadanego materiału lub odtworzyć go prawidłowo na sprawdzianie czy w klasie, nie będzie w stanie posłużyć się zdobytymi umiejętnościami.

Wśród wymienionych czynników znajduje się także nastawienie ucznia do nauki. Bardzo ważne okazuje się nastawienie pozytywne. Jeżeli uczeń/uczennica ma nastawienie negatywne, zadziała tutaj zjawisko oporu, dziecko nie będzie chciało przyswajać nowych treści, nie włoży wysiłku w ich zapamiętanie i utrwalenie, nie będzie potrafiło odnaleźć w przyswajanych informacjach niczego ciekawego dla siebie.

Omawiając właściwości ucznia, warto pamiętać także o kwestii **dominującego kanału komunikacji**. U każdego człowieka zmysły w różnym stopniu są wrażliwe na bodźce dochodzące z zewnątrz. Są osoby, u których występuje jeden dominujący zmysł, a także osoby, u których nie ma zmysłu dominującego – preferują one różne sposoby zapamiętywania. Dominujący zmysł powoduje, że w określony sposób łatwiej nam zapamiętywać i uczyć się. To, jaki mamy sposób percepcji, można rozpoznać poprzez obserwację tego, co nam bardziej pomaga w zapamiętaniu – to, że usłyszymy daną informację, że zobaczymy ją zapisaną czy raczej to, że wprowadzimy ją w życie. Wskazówek w tym kierunku może nam dostarczyć refleksja nad poniższymi typami. Jakie znamy typy reprezentacji poznawczej (ze względu na kanał komunikacji)? Są to¹²:

WZROKOWIEC

- ⊕ woli uczyć się poprzez **patrzenie** i czytanie;
- ⊕ zwraca uwagę na pokazy, mapy, diagramy;
- ⊕ posługuje się obrazami;
- ⊕ zapamiętuje kolory, drogę, twarze spotkanych ludzi;

---

¹¹ Ibidem.

¹² Linksman R., *W jaki sposób szybko się uczyć*, Bertelsmann Media, Warszawa 2001.

- ⊕ ważny jest dla niego kontakt wzrokowy z osobą, z którą rozmawia;
- ⊕ używa komunikatów typu „Widzę to w ten sposób”, „Jak ty to widzisz?”, „Zobacz, jak...”;
- ⊕ woli uczyć się w miejscu uporządkowanym.

SŁUCHOWIEC

- ⊕ preferuje uczenie się poprzez **słuchanie**;
- ⊕ powtarza na głos zapamiętywane informacje i treści nauczania;
- ⊕ dobrze się czuje w trakcie dyskusji i wykładów;
- ⊕ zwraca uwagę na dźwięki, muzykę;
- ⊕ używa komunikatów typu „To dobrze brzmi, prawda?”, „Posłuchaj...”, „Słyszałem wczoraj, że...”;
- ⊕ pisanie przychodzi mu trudniej niż mówienie.

KINESTETYK

- ⊕ uczy się poprzez działanie własne;
- ⊕ mówi o emocjach;
- ⊕ lubi, jeśli dużo się wokół niego dzieje, dobrze się czuje w ruchu;
- ⊕ preferuje wchodzenie w role, kontakty z innymi, demonstracje, studia przypadków;
- ⊕ często gestykuluje;
- ⊕ preferuje realizację zadania, uczy się przez jego wykonywanie;
- ⊕ używa komunikatów typu „Tak to czuję”, „Poruszyłeś mnie...”, „Bardzo to przeżyłeś?”.

W niektórych opracowaniach wyróżnia się osobno kinestetyka (preferującego działanie) i dotykowca (uczącego się poprzez kontakt fizyczny). Z badań wynika, że najczęściej mamy do czynienia z wzrokowcami. Jeśli uczniowie wiedzą, jaki zmysł dominuje w ich życiu, mogą dzięki temu zwiększyć efektywność uczenia się.

W uczeniu się ważną rolę odgrywają także półkule mózgowe. Każda półkula odpowiada za inne czynności. Istnieją osoby z dominacją jednej półkuli mózgowej, ale też osoby, u których obie półkule podobnie angażują się w proces nauki. Znając dominującą półkulę i dominujący zmysł, można kontrolować swoje uczenie się i kierować nim. Poniżej znajduje się zestawienie funkcjonowania obu półkul mózgowych (por. tabela 1).

Tabela 1. Półkule mózgowe

LEWA PÓLKULA	PRAWA PÓLKULA
<p>MYŚLENIE ABSTRAKCYJNE</p> <p>LOGIKA</p> <p>JĘZYK, OPERACJE LICZBOWE</p> <p>ANALIZA I PLANOWANIE</p> <p>UPORZĄDKOWANIE</p> <p>SZUKANIE RÓŻNIC</p>	<p>INTUICJA</p> <p>EMOCJE, ODCZUWANIE</p> <p>OBRAZY I ZMYŚŁY</p> <p>DZIAŁANIE SPONTANICZNE</p> <p>TWÓRCZOŚĆ, NOWATORSKOŚĆ</p> <p>SZUKANIE PODOBIEŃSTW</p>

Źródło: Hannaford C., *Profil Dominujący. Jak rozpoznać: dominujące oko, ucho, półkulę mózgową, rękę i nogę*, Międzynarodowy Instytut NeuroKinezyjologii Rozwoju Ruchowego i Integracji Odruchów, Warszawa 2003.

Naukowcy opisują bardzo wiele stylów uczenia się, których znajomość może być pomocna w organizacji uczenia się. Nie sposób przytoczyć wszystkich podziałów i stylów, ale warto jeszcze wspomnieć o stylach uczenia się według Petera Honey i Alana Mumford oraz według Davida A. Kolba¹³.

¹³ Gajewski R., *O stylach uczenia się i I-edukacji*, www.e-mentor.eud.kei.pl/arttykul/index/numer/11/id/189 [data dostępu: 12.10.2010].

Kolb definiuje cztery etapy uczenia się, które są niezbędne, by rozpocząć, wypełnić i zakończyć uczenie się. Jeden etap przechodzi w etap kolejny, później w następny – razem tworzą cykl, w którym każdy element jest istotny.

Etapy uczenia się, uwzględniające **czynności**, jakie wykonuje człowiek na danym etapie – według Kolba:

- ⊕ konkretne doświadczenie (wykonywanie zadań, ćwiczeń, poleceń, **odczuwanie**);
- ⊕ refleksyjna obserwacja (analiza, przyjrzenie się faktom, pogłębiona refleksja, **obserwacja**);
- ⊕ tworzenie hipotez i pojęć (wnioski, plany, pojęcia, **myślenie** logiczne);
- ⊕ aktywne eksperymenty (próby, realizacje pomysłów, **działanie**).

W zależności od etapu uczenia się, Kolb wymienił następujące style uczenia się:

- ⊕ **Styl dywergencyjny** – kluczowe są: powód nauki konkretnego materiału, przyczyny zjawisk – po co się uczyć, dlaczego tak się dzieje?
- ⊕ **Styl asymilacyjny** – kluczowe są: teoria, treść, podejście abstrakcyjne – czego się uczyć?
- ⊕ **Styl konwergencyjny** – kluczowe są: działanie, wykonanie zadania, praktyka, zrozumienie problemu – jak to zrobić?
- ⊕ **Styl akomodacyjny** – kluczowe są: różne sposoby wykonania tego zadania, różne podejścia i związane z nimi ryzyko – co będzie, jeżeli...?

Tabela 2. Style uczenia się i ich związek z wykonywanymi czynnościami

Czynności	Działanie	Obserwacja
Odczuwanie	styl akomodacyjny	styl dywergencyjny
Myślenie	styl konwergencyjny	styl asymilacyjny

Źródło: Zob. Gajewski R., *O stylach uczenia się i l-edukacji*,
www.e-mentor.eud.kei.pl/artukul/index/numer/11/id/189 [data dostępu: 12.10.2010].

Honey i Mumford dokonali innego podziału¹⁴. Według nich osoby charakteryzujące się danym stylem uczenia się można pogrupować następująco:

- ⊕ empirycy – nastawieni na doświadczenie, działanie, sprawdzenie;
- ⊕ analitycy – preferujący dokładną obserwację, ujmujący sprawy z różnych punktów widzenia;
- ⊕ teoretycy – myślący logicznie, formułujący wnioski;
- ⊕ pragmatycy – wykonujący eksperymenty, szukający zastosowań dla swoich własnych pomysłów.

W zależności od stylu uczenia się (niezależnie od klasyfikacji stylów), uczniowie będą preferowali określony rodzaj zadania. Warto, aby nauczyciele również znali swoje style uczenia się, aby móc efektywnie przygotować lekcje i skutecznie przekazywać wiedzę uczniom.

---

¹⁴ Mastyk-Musiał E., *Organizacje w ruchu. Strategie zarządzania zmianami*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.

1.2. Właściwości nauczyciela

Właściwości nauczyciela mogą podlegać zmianom. Zależy od nich proces uczenia się ucznia. Nauczyciel może sprowokować uczniów do zgłębiania wiedzy z nielubianego przedmiotu lub zniechęcić do dziedziny wiedzy, którą uczeń się fascynuje. Jakie cechy nauczyciela mają wpływ na proces uczenia się?

Bardzo istotny jest **sposób przekazywania wiedzy** – nauczyciel powinien zwracać się do wszystkich, utrzymywać kontakt wzrokowy z uczniami, dbać o komunikację niewerbalną, przekazywać informacje w sposób ciekawy, nieschematyczny, niebanalny, powinien aktywizować uczniów do pracy i z nimi współpracować. Sposób mówienia, wypowiedziane słowa, mimika, gesty, reakcje na zachowanie uczniów – to wszystko ma ogromne znaczenie. Warto, aby nauczyciel **angażował się** w prowadzoną lekcję, w przeprowadzone czynności, aby **znał uczniów, ich potrzeby i możliwości**. Nie bez znaczenia okazuje się zrozumienie problemów uczniów, **empatia, szacunek** do nich, **sprawiedliwość** (ważne, aby nauczyciel nie faworyzował uczniów ani nie okazywał braku sympatii uczniom mniej przez niego lubianym). Dobry nauczyciel to taki, który kształtuje w uczniach **motywację do uczenia się, pokazuje wiele stron tego samego problemu, uczy elastyczności i otwartości, kładzie nacisk nie na wiedzę, ale na umiejętności**. Nauczyciel powinien uzupełniać zdobytą wiedzę z pedagogiki i psychologii, aby być nie tylko dobrym nauczycielem przedmiotu, lecz też świetnym wychowawcą.

1.3. Właściwości sytuacji

Właściwości te podlegają ciągłym zmianom. Analizując sytuację uczenia się, należy wziąć pod uwagę:

- ⊕ warunki zewnętrzne, w jakich odbywa się uczenie (wielkość sali, miejsce przeznaczone dla ucznia, temperatura, światło, atmosfera miejsca oraz inne elementy mające wpływ na percepcję, np. hałas);
- ⊕ możliwość otrzymania informacji zwrotnych przez ucznia na temat swoich umiejętności;
- ⊕ stosowane wzmocnienia nauki, czyli kary bądź nagrody, wpływające bezpośrednio na motywację dziecka;
- ⊕ zmiany w procesie nauki – uzależnione od tego, czego uczeń uczył się wcześniej, a czego później;

W sytuacji uczenia się istotne jest, czy uczeń powtórzy dany materiał, ile razy materiał zostanie odtworzony, ile zagadnień uczeń musi opanować. Uczenie się jest związane z procesami pamięciowymi.

Rozróżniamy następujące fazy pamięciowe¹⁵:

Faza zapamiętywania – sposobów na zapamiętywanie, technik pamięciowych jest bardzo wiele. Samo zapamiętywanie zależy od metod zapamiętywania, warunków zewnętrznych, od zapamiętywanych treści i właściwości osoby usiłującej je zapamiętać.

Faza przechowywania – od tej fazy zależy, co uczeń będzie rzeczywiście pamiętał, jakie treści zostaną utrwalone, a jakie zapomniane. W tej fazie może dojść do zmian w procesie nauki. Jeżeli uczeń ma za zadanie nauczyć się jednego dnia wielu treści z zupełnie różnych przedmiotów nauczania, oczywiste jest, że te treści mogą wpływać wzajemnie na siebie i kierować procesami pamięciowymi. Taki wpływ nazywamy interferencją.

Możemy mówić o interferencji:

---

¹⁵ Włodarski Z., op. cit.

- ⊕ **proaktywnej** – czyli o wpływie materiału wcześniej wyuczonego na późniejsze uczenie się – to, co czytał i poznawał uczeń wcześniej, może modyfikować zapamiętywanie nowych treści z tej samej dziedziny wiedzy;
- ⊕ **retroaktywnej** – czyli o wpływie uczenia się materiału na wyuczoną wcześniej wiedzę i umiejętności z danej dziedziny – jeżeli uczeń czyta coś i poznaje, może to modyfikować treści przyswojone przez niego wcześniej.

Interferencje mogą przybrać formę ułatwienia (jeden materiał pomaga opanować drugi materiał) lub utrudnienia, kiedy jeden materiał nie pozwala dobrze zapamiętać lub przypomnieć sobie drugiego materiału. Okazało się, że uczenie się podobnych treści i materiałów zaraz po sobie wcale nie pozwala zapamiętać lepiej jednych i drugich treści. Wręcz przeciwnie, lepiej uczyć się jednego dnia takich materiałów, które nie wiążą się ze sobą bezpośrednio.

Faza przypominania – przypominanie może przybrać dwie formy: rozpoznania i reprodukcji.

Tabela 3. Zestawienie form przypominania treści

ROZPOZNANIE	REPRODUKCJA
Identyfikacja treści znanych, rozpoznawanie właściwego materiału wśród różnych treści, uczeń ma przed sobą materiały i treści do rozpoznania.	Odtworzenie – twórcze, uczeń nie ma przed sobą żadnego materiału ani wskazówek, sam przypomina to, co przyswoił.

Źródło: Włodarski Z., *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980.

O czym warto pamiętać przy uczeniu się?

1. Lepiej pamiętamy to, czego uczyliśmy się na końcu i na początku, treści zapamiętywane w środku łatwiej zapomnieć.
2. Przerwy w nauce i przerwy w powtórzeniach pomagają we właściwym opanowaniu materiału.
3. Jeśli uczymy się różnych treści, dobrze jest najpierw utrwalić treści początkowe, zanim przejdziemy do treści kolejnych.
4. Wykorzystajmy w praktyce prawo Josta, które mówi, że powtarzanie lepiej rozkładać w czasie niż próbować powtarzać wszystko na jeden raz. Dłuższe przerwy w powtórzeniach wspierają naukę¹⁶.

---

¹⁶ Ibidem.

2. Metody i techniki nauczania

Istnieje tak wiele klasyfikacji metod i technik nauczania, że nie sposób przedstawić i omówić wszystkie. Proponuje się tutaj bliższe przyjrzenie się niektórym metodom aktywizującym, mogącym zachęcić uczniów do brania udziału w lekcjach, uczestnictwa w ćwiczeniach. Metody te mogą być także pomocne w pracy z dziećmi w przedszkolu.

Metoda nauczania to taka praca z osobą nauczaną, dzięki której dochodzi ona do wiedzy oraz umiejętności zastosowania wiedzy w praktyce.

Technika nauczania zaś to konkretna forma działania osoby nauczającej, przyczyniająca się do tego, aby zostały osiągnięte cele nauczania (wspomniana wiedza oraz umiejętności)¹⁷. Do podstawowych metod nauczania zaliczamy metody: podające, eksponujące, praktyczne, programowane, aktywizujące i problemowe. Szczegółowy opis i przykłady technik przedstawia tabela umieszczona na następnej stronie.

---

¹⁷ Rutkowska-Paszta M., *Uczyć lepiej i ciekawiej*, WERSUS 2002.

Tabela 4. Klasyfikacja metod nauczania (stosowana najczęściej w literaturze pedagogicznej oraz w praktyce)

Nazwa metody	Opis	Przykłady technik
metoda podająca	nauczyciel jest osobą przekazującą wiedzę, uczeń jedynie przyswaja informacje	wykład referat opis pogadanka opowiadanie
metoda eksponująca	uczeń poznaje dzięki osobistym przeżyciom i emocjom	film słuchowisko radiowe koncert plakat sztuka w teatrze
metoda zajęć praktycznych	uczeń sprawdza, tworzy, eksperymentuje	pokaz projekt ćwiczenia w laboratorium
metoda programowana	uczeń zdobywa wiedzę i umiejętności w oparciu o technologie informacyjne	wszelkie techniki uwzględniające korzystanie z komputera
metoda aktywizująca	uczeń zgłębia wiedzę dzięki własnej aktywności	drzewo decyzyjne metaplan analiza SWOT „sześć myślowych kapeluszy” „kula śniegowa” „burza mózgów” drama
metoda problemowa	uczeń potrafi samodzielnie (pod okiem nauczyciela) rozwiązywać problemy i w ten sposób dochodzi do wiedzy	wykład problemowy praca z tekstem przewodnim

Źródło: Opracowanie własne, za: Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978. Dodano metody programowane (w oparciu o zastosowanie technologii informacyjnych) oraz aktywizujące, za: Łukaszewicz M., *Metody nauczania i formy organizacyjne pracy uczniów*, www.edukator.org.pl/2005a/met/met.html [data dostępu: 12.10.2010].

Obecnie kładzie się nacisk przede wszystkim na **metody aktywizujące**. Dlaczego właśnie one pełnią tak istotną funkcję w nauczaniu¹⁸?

Metody te pozwalają uczniowi na aktywność na lekcji, na wyrażenie swoich poglądów, sprawdzenie swoich umiejętności, dają mu możliwość samodzielnego dojścia do rozwiązania problemu. Uczeń już nie tylko słucha i przyswaja wiedzę, ale poznaje ją w dużo ciekawszy sposób – przez działanie, stosowanie własnych pomysłów w praktyce. Metoda ta ma ogromne znaczenie w nauczaniu wczesnoszkolnym. Dzieci w przedszkolu za pomocą rozmaitych technik aktywizujących znacznie sprawniej przyswajają nowe treści i opanowują nowe umiejętności. Te metody są cenne przede wszystkim ze względu na to, że odwołują się do wyobraźni i kreatywności, dlatego wspierają nauczanie od najwcześniejszego etapu rozwoju. Wiele metod aktywizujących opiera się o pracę w grupie, co pozwala uczniom i przedszkolakom poznać zasady komunikacji i współpracy z innymi, dyskutować z osobami, które mogą mieć odmienne poglądy, pracować nad kompromisami i wspólnym stanowiskiem. Pomaga to także uczniom w zorientowaniu się, co jest ich słabą, a co mocną stroną, w jaki sposób lubią się uczyć i pracować. Wychowankowie uczą się odpowiedzialności za realizację swoich zadań, zyskują pewność, że potrafią wiele rzeczy wypracować samodzielnie. Nauczyciel dzięki metodom aktywizującym posiada większą wiedzę na temat uczniów i sposobu ich pracy. Metody te wydają się uczniom ciekawe, urozmaicają zajęcia, rozwijają uczniów, pomagają zarówno zdolnym, jak i słabym uczniom uruchomić swój potencjał.

W dalszej części rozdziału znajduje się opis kilku technik aktywizujących, które można stosować na zajęciach lekcyjnych niezależnie od nauczanego przedmiotu.

---

¹⁸ Łukaszewicz M., op. cit.

2.1. Wybrane techniki aktywizujące¹⁹

„Sześć myślowych kapeluszy”²⁰

Metodę tę opracował Edward De Bono. Jest to technika wymagająca pracy w grupie. Uczniowie powinni być podzieleni na grupy sześćosobowe, gdyż jest sześć kapeluszy do rozdysponowania. Uczniowie muszą wspólnie coś **ustalić, opracować, wspólnie rozwiązać jakiś problem**. Każdy uczeń w grupie otrzymuje inny kapelusz. Kapelusz oznacza pewien styl działania, sposób myślenia, wyrażania swoich poglądów i uczuć. Co oznaczają poszczególne kapelusze?

Czerwony – osoba patrząca przez pryzmat uczuć, emocji, śmiało wyrażająca swoje przekonania.

Czarny – osoba myśląca krytycznie, szukająca wad, kładąca nacisk na trudności.

Biały – analityk, myślący logicznie, koncentrujący się na faktach.

Niebieski – koordynator, osoba podsumowująca na koniec pracę grupy.

Zielony – osoba generująca nowe pomysły, podchodząca z różnych stron do problemu.

Żółty – osoba widząca pozytywy, szukająca korzyści.

Zadaniem ucznia jest myśleć, działać, wypowiadać się zgodnie z przydzielonym kolorem kapelusza. Kapelusze można wykonać z kartonu lub kolorowego papieru, można też wykorzystać kolorowe kartki, mające symbolizować kolory kapelusza. Kiedy grupy opracują rozwiązanie konkretnego problemu, prezentują swoje pomysły, osoba posiadająca niebieski kapelusz dokonuje podsumowania.

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ De Bono E., *Sześć myślowych kapeluszy*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2008.

Analiza SWOT

Jest to również świetna technika do wykorzystania w grupie. Polega głównie na odnalezieniu plusów i minusów jakiegoś postępowania, konkretnej sytuacji, postawionego problemu.

Termin SWOT powstał od pierwszych liter angielskich słów:

S – od *Strengths*

W – od *Weaknesses*

O – od *Opportunities*

T – od *Threats*

Strengths oznacza pozytywy, zalety, dobre strony jakiegoś rozwiązania czy kwestii.

Weaknesses to słabości, wady, negatywne aspekty sytuacji.

Opportunities oznacza szanse, jakie daje konkretne rozwiązanie czy obecny stan.

Threats oznacza zagrożenia, jakie mogą się wiązać z sytuacją, problemem, stanem obecnym.

Analiza SWOT była głównie wykorzystywana przez przedsiębiorstwa w celu opracowania korzystnych strategii rozwoju dla organizacji, ale można ją też z powodzeniem stosować w szkole, szukać dobrych i słabych stron pewnych problemów – wspólnie z uczniami.

Drama

Może być szczególnie pomocna w odniesieniu do omawianych na zajęciach zagadnień historycznych (w odkrywaniu zawiłości związanych z bohaterami historycznymi), w analizowaniu bohaterów literackich, w nauce języków obcych (w ćwiczeniach dotyczących mówienia, zarówno w aspekcie języka formalnego, jak i nieformalnego), ale także na każdym innym przedmiocie oraz w czasie zajęć przedszkolnych.

Uczniowie otrzymują role i wchodzą w nie, zachowując się tak, jak postaci czy przedmioty, które reprezentują. Mogą wcielać się w ludzi, ale także w rzeczy, zwierzęta, zjawiska, mogą się przebierać, używać różnych rekwizytów, muzyki, tworzyć przedstawienia lub po prostu wypowiadać się w ramach swojej roli. Pozwala to na kształcenie empatii, umiejętności wchodzenia w role, twórczego myślenia i działania. Uczniowie doświadczają, angażują swoje ciało (grają – jak aktorzy), intelekt i emocje. Decydują o swoim zachowaniu, o kolejnym kroku, komunikują się z innymi postaciami/rolami. Pomaga to uczniom „wejść” w inny świat, rozwija wyobraźnię, daje wiedzę – przyswajaną w interesujący sposób, poprzez działanie, grę.

Technika zdań niedokończonych

Nauczyciel przygotowuje dla uczniów zdania, które muszą dokończyć. Pozwala to nauczycielowi lepiej poznać swoich uczniów, a im samym wyrazić uczucia, emocje, poglądy. Daje to pewną swobodę – od uczniów zależy, jak dokończą zdanie, jaką treść zdecydują się przekazać. W zdaniach ujawniają się emocje dzieci, ich sposób myślenia, wartości, problemy – zadaniem nauczyciela jest potem odpowiednio to wykorzystać w pracy z uczniami.

Przykłady zdań (można ich opracować bardzo wiele, tu podaje się tylko kilka przykładowych):

Dzisiaj czuję się...

Najbardziej szczęśliwy/a byłem/am...

W szkole lubię...

W szkole mam trudności z...

Podoba mi się...

Czekam na...

Ważny/a/e dla mnie jest/są...

Burza mózgów

Pozwala uczniom na opracowanie wielu rozwiązań. W tej technice podaje się pewne zagadnienie, a uczniowie zastanawiają się nad podejściem do niego, nad rozwiązaniem. Liczą się oryginalne pomysły, wszelkie hipotezy są brane pod uwagę. Każdy uczeń może zgłosić jakiś pomysł, który poddaje się analizie. Rozwija to komunikatywność, odwagę w prezentowaniu swoich poglądów, myślenie twórcze.

Promyckowe uszeregowanie

To odmiana burzy mózgów, bardzo łatwa do zaadaptowania w nauczaniu zintegrowanym. Dzieci siadają w okręgu, w centrum którego znajduje się „problem” – plansza z pojęciem do zdefiniowania, hasło, którego cechy powinny wskazać dzieci. Każde dziecko dostaje trzy małe kartki, na których powinno napisać/narysować cechę omawianego pojęcia (jeśli np. problemem jest zdefiniowanie cech idealnego przyjaciela, każde dziecko na kartkach wymienia atrybuty takiej osoby). Następnie dzieci kolejno układają swoje kartki wokół centralnego pojęcia. Jeśli pomysły powtarzają się, kartki układane są jedna pod drugą (tak, aby ostatecznie stworzyły kształt promieni słonecznych). Po zakończeniu prezentowania pomysłów nauczyciel omawia wspólnie z dziećmi najczęstsze odpowiedzi.

Studium przypadku

Uczniowie zapoznają się z pewną historią, sytuacją, problemem, osobą (osadzonymi w rzeczywistości). Próbują rozwiązać konkretny problem, poddać analizie zachowanie osoby, rozważając zagadnienie z wielu punktów widzenia. Często szukają przyczyn i skutków sytuacji, możliwych efektów ubocznych, uwarunkowań (także psychologicznych). Studium przypadku można stosować na każdym przedmiocie nauczania.

Do metod aktywizujących zaliczamy też wycieczki, wyjścia do kina, teatru, muzeum, kościoła, spotkania z przedstawicielami kultury, religii czy nauki, także z obcokrajowcami, osobami innej rasy, koloru skóry czy wyznania. Warto korzystać z takich form, aby uczeń rozwijał się kulturalnie, aby jego doświadczenie z nauczaniem nie ograniczało się tylko do szkolnych murów, żeby nauka stanowiła jednocześnie przygodę.

Metody aktywizujące sprawiają, że lekcja staje się ciekawa nie tylko dla ucznia, ale także dla nauczyciela. Nauczyciel walczy w ten sposób z rutyną, z ryzykiem wypalenia zawodowego, ponieważ opracowuje ciągle nowe, interesujące materiały dla uczniów. Czuwa nie tylko nad przyswajaniem wiedzy przez uczniów, ale również nad ich komunikacją, współdziałaniem, obserwuje zachowanie uczniów, motywuje mniej zdolnych do aktywności. Korzysta z kreatywności uczniów do generowania nowych pomysłów. Dlatego właśnie poleca się przede wszystkim metody aktywizujące w każdej dziedzinie nauczania.

3. Wykorzystywanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych w nauczaniu

---

Technologia informacyjna i komunikacyjna (ICT) to takie środki i narzędzia, których używa się do uzyskiwania, analizy i rozpowszechniania informacji. Technologia ta wiąże się z mediami, a w szczególności z multimediami, wykorzystuje narzędzia informatyki – komputery – do posługiwania się informacjami na różne sposoby. Technologie informacyjne służą każdej dziedzinie wiedzy, nie tylko informatyce, ale również edukacji²¹. Komputer w szkole ma bardzo szerokie zastosowanie. Pracują z nim uczniowie oraz nauczyciele – na różnych etapach procesu nauczania. Komputer bywa pomocą nauczyciela w przygotowaniu zajęć, a także w ich przeprowadzeniu i udokumentowaniu. Komputery zastępują magnetofony, telewizory, radiodbiorniki. Dzięki komputerowi i Internetowi uczniowie pozyskują wiedzę w środowisku domowym, a także na lekcjach w szkole. Ponieważ komputer jest niezbędnym elementem współczesnego świata, jego obecność w edukacji dzieci i młodzieży jest zalecana, aby przygotować ich do czynnego uczestnictwa w świecie, w którym znajomość obsługi tego urządzenia jest czymś naturalnym, a nawet koniecznym.

3.1. W jakich celach komputer pojawia się w szkole?

Przede wszystkim ważne jest, aby uczniowie potrafili **wyszukiwać potrzebne im informacje**. W obecnych czasach liczą się umiejętności, nie tylko wyuczona i powtórzona szkolna lub akademicka wiedza. Uczeń powinien umieć każdorazowo dotrzeć do niezbędnej mu informacji (oraz z niej skorzystać), do czego niezwykle przydatny jest Internet. Rola nauczyciela to uświadomienie uczniów, w jaki sposób poszukiwać pomocnych informacji.

W tym celu na lekcji informatyki w początkowych klasach szkoły podstawowej uczeń dowiaduje się, jak posługiwać się komputerem. Dzięki

---

²¹ Sysło M.M., *Technologia informacyjna a edukacja medialna – materiały V Konferencji „Media w Kulturze, Nauce i Oświacie”*, Tarnów-Krynica 1997.

temu potrafi między innymi włączyć i wyłączyć komputer, korzystać z klawiatury i myszy, obsługiwać edytory tekstu, proste programy graficzne, niekiedy także arkusze kalkulacyjne, programy do obróbki zdjęć i filmów, uczy się oglądać i tworzyć prezentacje multimedialne. Dowiaduje się, jak poszukiwać informacji w internetowych źródłach, bazach danych, bazach bibliotek. Chodzi jednak nie tylko o to, aby uczeń kształcił się na lekcjach informatyki, ale aby mógł wykorzystywać wiedzę z zakresu technologii informacyjnych na każdym przedmiocie i w każdej dziedzinie (taką strategię nazywamy **strategią kontekstową**²²). To właśnie główny cel zaistnienia tych technologii w szkole – dzięki nim uczeń poznaje inne dziedziny kształcenia.

Uczniowie, pracując z komputerem, zdobywają wiedzę na temat otaczającego ich świata, ale także wkraczają w zupełnie nowe dziedziny wiedzy. Uczą się porozumiewać (za pośrednictwem Internetu) z innymi osobami, często przebywającymi w innej części świata. Mogą także uczyć się przez Internet (tzw. nauczanie zdalne, e-learning). Dowiadują się, jak chronić komputer i pozyskane przez siebie dane. Kształcą nowe umiejętności, wspomagają proces nauczania, proces podejmowania decyzji. Używają komputera do stworzenia własnych prac, ich zapisu i prezentacji. Nie tylko znajdują przydatne dla nich dane, ale potrafią je wykorzystać we właściwy sposób, wiedzą, jak się nimi kreatywnie posłużyć.

Procesem wdrażania do technologii informacyjnych kieruje **nauczyciel**. Czuwa nad tym, aby uczniowie właściwie stosowali wiedzę na temat technologii w praktyce. Nauczyciel zna zagrożenia związane z wykorzystywaniem komputera i Internetu i tak kieruje działaniem uczniów, żeby zminimalizować owe zagrożenia. Komputer okazuje się niezwykle pomocny nauczycielowi w planowaniu lekcji, w pokazywaniu prezentacji multimedialnych, urozmaicaniu zajęć, uwrażliwianiu uczniów nie tylko na słowo, ale również na

---

²² Kacprzak B., *Wykorzystanie technologii informacyjnych w edukacji*, www.edu.com.pl/artykuly/d33.php [data dostępu: 06.10.2010].

obraz i dźwięk. Dzięki komputerom nauczyciel może pełniej docierać do zmysłów swoich uczniów, pobudzać ich intelektualnie, prowokować do samodzielnego poszerzania wiedzy i umiejętności. Również przy ocenianiu uczniów można posługiwać się komputerem. We wszystkich kwestiach formalnych (na przykład zliczanie średniej ocen czy frekwencji) komputer jest nieoceniony. Nauczyciel posługuje się Internetem w celu lepszego poznania środowiska ważnego dla uczniów, wyszukania ważnych dla siebie informacji, zmodyfikowania wykorzystywanych metod nauczania, a także w celu rozwoju zawodowego.

Wymienia się cztery grupy powiązań technologii informacyjnych z treściami, które stanowią przedmiot nauczania:

1. Wykorzystywanie komputerów do **przedstawiania istniejących treści** – nie zmienia się treść przekazu nauczyciela, komputer to po prostu jeden ze środków przekazu.
2. **Urozmaicanie** treści istniejących – na przykład dodaje się dane, wykresy, obrazy, ilustracje.
3. Wykorzystywanie komputerów do zyskania **nowych możliwości opracowania znanych treści** – do tego służą na przykład edytory tekstowe, programy do tworzenia grafiki, dźwięku.
4. Wprowadzenie zupełnie **nowych treści** nauczania (analizy, eksperymenty, filmy, modele i inne)²³.

Warto zebrać i krótko omówić wszelkie formy wykorzystania technologii informacyjnych w nauczaniu. Jakie aspekty tych technologii stają się najbardziej pomocne w procesie nauczania, jakimi formami uczniowie i nauczyciele posługują się najczęściej?

Przydatne okaże się rozróżnienie na formy **wykorzystywane na lekcjach** oraz **na zajęciach pozalekcyjnych**. Celem jest wciąż rozszerzanie wiedzy

---

²³ Sysło M.M., op. cit.

i umiejętności, tylko zastosowanie technologii jest inne. Tutaj przyszli nauczyciele znajdą wiele cennych wskazówek, jak pracować z komputerem i jak wdrożyć do tej pracy także swoich wychowanków.

3.2. Przykłady posługiwania się komputerem na lekcjach przedmiotowych i wychowawczych²⁴

Edytory tekstu

Uczniowie uczą się pisać własne prace w oparciu o edytory tekstu (na przykład **Microsoft Office – Word, OpenOffice, Abi Word, Angel Writer, Edit Pad Lite, CopyWriter, FastPad, Notatnik, Win32Pad**), aby móc potem dowolnie modyfikować i uzupełniać dokumenty tekstowe, także o proste elementy graficzne. Nauczyciele za pomocą edytorów tekstu mogą tworzyć scenariusze lekcji, konspekty, przygotować dodatkowe teksty i materiały, także formy sprawdzające wiedzę uczniów.

Prezentacje multimedialne

Nauczyciele każdego przedmiotu mogą przygotować prezentacje ze swojej dziedziny wiedzy. Jak już wiemy, emocjonalne (pozytywne) zaangażowanie ucznia sprzyja uczeniu się i zapamiętywaniu, jeśli więc lekcje zostaną wzbogacone o zdjęcia, obrazy, muzykę, uczeń na pewno na tym skorzysta. Za pomocą komputera można przenieść uczniów w inny czas historyczny, przybliżyć im osoby i miejsca, o których opowiada nauczyciel, pokazać różne formy zachowania. Uczeń także może tworzyć prezentacje, przygotowując się do lekcji w ramach pracy domowej. Selekcjonuje potrzebny materiał i wybiera taką formę prezentacji, która będzie jak najbardziej dopasowana do przekazywanych treści. Prezentując swoje prace na lekcji, uczeń już nie tylko korzysta z komputera, ale

---

²⁴ Gurbiel E., Hardt-Olejniczak G., Kołczyk E., Krupicka H., Sysło M.M., *Technologia informacyjna w kształceniu ogólnym. Wersja 1*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1997.

uczy się trudnej sztuki przemawiania do audytorium, wskazywania na rzeczy najważniejsze, omawiania treści. Do tworzenia prezentacji służą m.in: **Microsoft Power Point, OpenOffice.org Impress, Adobe After Effects, ProShow Gold.**

Specjalistyczne programy do danej dziedziny wiedzy

Chodzi tu na przykład o arkusz kalkulacyjny do lekcji matematyki – do wspomagania procesu obliczania danych, czy programy zawierające mapy do lekcji historii i geografii bądź też programy do symulacji zjawisk na fizyce i chemii. Do tworzenia prostych form graficznych uczniowie mogą używać na przykład **Adobe Photoshop lub CorelDRAW.**

Słowniki multimedialne

Częściej korzysta się z nich poza lekcjami, w celu sprawdzenia czy uzupełnienia wiedzy, ale można to czynić także w czasie lekcji, gdy potrzebne jest konkretne słowo. Nauczyciele uczą wychowanków posługiwać się takimi słownikami, żeby znaleźć poprawną formę, synonim, wzbogacić słownictwo, poznać nowe pojęcia i zakres ich zastosowania. Przykłady tego typu słowników:

- ⊕ Uniwersalny Słownik Języka Polskiego PWN: **www.sjp.pwn.pl**
- ⊕ słowniki językowe: polsko-angielski (i angielsko-polski), polsko-rosyjski (i rosyjsko-polski) i inne, np. **www.ling.pl**
- ⊕ Multimedialny Słownik Ortograficzny PWN, **www.so.pwn.pl**
- ⊕ Uniwersalna Encyklopedia Multimedialna PWN, **www.encyklopedia.pwn.pl**.

Wirtualne wycieczki

To szczególnie warta polecenia forma pracy z dziećmi w przedszkolu i szkole podstawowej. Dzięki programom dostępnym bezpłatnie w Internecie (dysponując w klasie łączem internetowym i tablicą interaktywną bądź komputerem i rzutnikiem cyfrowym) dzieci mogą uczestniczyć w wirtualnej, często interaktywnej wycieczce na księżyc,

w głębinie oceanów bądź po antycznym, nieistniejącym już mieście. Bardzo wiele tego typu prezentacji proponuje GOOGLE, można ich poszukiwać na stronie: <http://www.google.com/intl/pl/earth/explore/showcase/> – są bezpłatne i bardzo łatwe w obsłudze, chociaż czasem o narrację nauczyciel będzie musiał zadbać samodzielnie, gdyż oryginalne wersje operują językiem angielskim.

Wiele największych na świecie muzeów i bibliotek oferuje możliwość wirtualnej eksploracji swoich zbiorów. W ten sposób można zapoznawać dzieci z największymi dziełami sztuki, zbiorami oryginalnych fotografii i reprodukcji, bez wychodzenia z klasy szkolnej. Polecić można np.:

- ⊕ stronę Narodowego Archiwum Cyfrowego – www.nac.gov.pl – oglądając fotografie dokumentujące historię Polski w ciągu dwóch poprzednich stuleci dzieci mogą dowiadywać się o realiach życia codziennego swoich rówieśników w XIX i XX wieku;
- ⊕ wirtualną wycieczkę po Wawelu: <http://www.domoklik.pl/wirtualna-wizyta/965> – uczniowie, sterując trasą zwiedzania, mogą przespacerować się po wzgórzu wawelskim, zamkowych dziedzińcach i ogrodach;
- ⊕ pełne przepychu komnaty zamkowe można też pokazać uczniom na przykładzie zamku Książ, oferującego wirtualną wycieczkę zarówno po zamkowych wnętrzach, jak i urokliwym otoczeniu zabytku. Wycieczka dostępna jest pod adresem: <http://www.ksiaz.ivc.pl/>

Filmy edukacyjne

Każdą dziedzinę wiedzy można wzbogacić o film ilustrujący przedstawiane na lekcji zjawiska, mający za zadanie zaciekawiać uczniów, pokazać im zagadnienie od innej strony, podać przykład, ukazać nowy kontekst. Nauczyciele, prezentując filmy uczniom, przekonują ich, iż:

- ⊕ nauczanie to nie tylko wiedza, łączy się ono bowiem także z przeżywaniem, doświadczeniem, sztuką,
- ⊕ uczy się także wtedy, kiedy oglądamy film,
- ⊕ istnieje bardzo wiele filmów, które mogą nam zaoferować coś poza przeżyciem estetycznym i rozrywkowym.

Oprócz filmów mogą być wykorzystywane także słuchowiska, utwory muzyczne z płyt CD czy DVD. Jest to szczególnie pożądane na lekcjach wychowawczych, które służą wychowaniu młodzieży, integracji uczniów, wykształceniu prawidłowych postaw społecznych, ćwiczeniu komunikacji i porozumiewania się, rozwiązywania konfliktów i problemów.

Praca z filmem może mieć wartość edukacyjną tylko wtedy, kiedy jest odpowiednio kierowana i stymulowana przez nauczyciela. Może on na różne sposoby wykorzystać film do zaktywizowania uczniów, pobudzenia u nich refleksji i wyobraźni. Oto kilka propozycji takiego zorganizowania pracy z filmem:

- ⊕ alternatywne zakończenie – zaproponuj uczniom wymyślenie własnego zakończenia do obejrzanego właśnie filmu, niech wymyślą alternatywne losy dla poznanych w filmie bohaterów, opowiedzą dalszą historię ich życia;
- ⊕ własny komentarz – zaproponuj uczniom wcielenie się w rolę narratora filmu (np. dokumentalnego) – niech dziecko postara się samodzielnie opowiedzieć o życiu lisów, wykorzystując obraz z filmu, który zaprezentujesz z wyciszonym głosem; następnie możesz wyświetlić ten sam fragment filmu z włączonym głosem, aby dzieci porównały swoje pomysły na komentarz z oryginałem;
- ⊕ sąd nad bohaterem – zapytaj uczniów o ich zdanie na temat kontrowersyjnego postępowania bohatera oglądanego filmu – pozwól im sformułować własną opinię, zadbaj o to, aby wypowiedzieli się zarówno obrońcy, jak i oskarżyciele omawianej postaci.

Wszystkie wymienione wyżej formy pracy z uczniami przy wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych wymagają minimalnego zaplecza technicznego w pracowni. Nauczyciel musi dysponować:

- ⊕ komputerem z dostępem do Internetu i wystarczająco silnymi głośnikami;
- ⊕ tablicą interaktywną – do pokazu wspomnianych wyżej form (jest to rozwiązanie opcjonalne – w małych grupach równie dobrze można pracować w oparciu o odpowiednio duży monitor komputerowy);
- ⊕ rzutnikiem multimedialnym – do pokazu dostosowanego do większego grona odbiorców.

3.3. Przykłady posługiwania się komputerem w procesie nauczania poza lekcjami szkolnymi

Baza biblioteczna

Źródła znajdujące się w bibliotece szkolnej najczęściej są skatalogowane w komputerze i zarówno uczniowie, jak i nauczyciele mogą znaleźć w bazie podane książki czy pozycje i je wypożyczyć. Uczniowie mogą się także nauczyć (jeśli w bibliotece założony jest Internet) korzystania ze stron internetowych różnych bibliotek i wyszukiwania dowolnych pozycji. Na stronach bibliotek uczniowie mogą nauczyć się szukania książek w oparciu o autora dzieła, tytuł czy hasło przedmiotowe.

Prezentacje i słowniki multimedialne

Zaleca się, aby uczniowie korzystali ze słowników przy odrabianiu lub sprawdzaniu niektórych prac domowych. Prezentacje (na przykład w Microsoft Office Power Point) mogą być przygotowywane przez uczniów na dowolne przedmioty – mogą służyć rozszerzeniu wiedzy, zaciekawieniu

innych, zilustrowaniu pewnych procesów i twierdzeń. Mogą się okazać szczególnie przydatne na kołach przedmiotowych, dodatkowych zajęciach dla chętnych uczniów.

Wyszukiwanie w Internecie informacji dla ucznia i nauczycieli

Tutaj chodzi nie o encyklopedie czy słowniki, ale o wszelkie informacje dotyczące codziennego życia, które ułatwią funkcjonowanie – na przykład o rozkłady jazdy autobusów i tramwajów, ogłoszenia o konkursach i ciekawych zdarzeniach, o ofertę kulturalną, recenzje spotkań, koncertów, filmów, przewodniki i mapy. Uczeń może zdobywać informacje konieczne do planowania nauki – na temat możliwości kształcenia i wyboru szkół do dalszego etapu edukacji, ponieważ szkoły często mają własne strony internetowe poświęcone działalności danej placówki.

Nauczyciel może korzystać z Internetu także przy planowaniu własnego rozwoju zawodowego – przy szukaniu szkoleń doskonalących kompetencje, ciekawych ofert pracy, warsztatów. Przykłady stron, na których można znaleźć wiele propozycji warsztatów:

www.szkolenia.dla.nauczycieli.net

www.szkolenia24h.pl

www.dobrakadra.edu.pl

www.eduportal.pl

www.szkolazklasa.pl

www.inwestycjawkadry.info.pl

Również strony Wojewódzkich Ośrodków Doskonalenia Nauczycieli zawierają oferty warsztatów.

Przygotowanie wystaw fotograficznych, różnorodnych konkursów, przedstawień

Te czynności mogą wykonywać i uczniowie, i nauczyciel (lub wspólnie), raczej jednak na poziomie szkoły podstawowej niż przedszkola, ponieważ obróbka zdjęć wymaga już od uczniów większych umiejętności. Dzięki komputerowi można pracować nad zdjęciami, projektami, fragmentami filmów, wykorzystywanymi do konkursów i wystaw. Uczniowie mogą tworzyć różne prace na konkursy przedmiotowe przy użyciu programów komputerowych.

Wideokonferencje

Wideokonferencje to konferencje przeprowadzane przy pomocy komputera z dostępem do Internetu. Dwie grupy, znajdujące się nawet bardzo daleko od siebie, łączą się ze sobą za pomocą Internetu i są w stanie siebie widzieć i słyszeć, porozumiewać się ze sobą, dyskutować. Takie konferencje są szczególnie przydatne, jeśli kontaktują się ze sobą uczniowie czy nauczyciele z innych miast lub krajów. Warto wykorzystywać tę formę pracy już w przedszkolu i szkole podstawowej, aby oswajać dzieci z różnymi sposobami nawiązywania kontaktów rówieśniczych i budowania współpracy.

Dziennik internetowy

Dziennik internetowy to komputerowa wersja zwykłego dziennika. Pojawia się w wielu szkołach, zamiast lub obok tradycyjnego dziennika papierowego. Do zalet takiego dziennika należy to, że rodzice i uczeń (jeśli korzystają z Internetu) mają ciągły, codzienny dostęp do postępu ucznia w nauczaniu. Nauczyciel może poprzez ten dziennik komunikować się z rodzicami uczniów, odbierać od nich wiadomości, informacje na temat dziecka. W dzienniku znajduje się też frekwencja ucznia. Nauczyciel ma dostęp do wszelkich statystyk dotyczących wyników w nauce poszczególnych uczniów, jak i całych klas. Elektroniczne systemy pozwalają również na

drukowanie niemal wszystkich dokumentów szkolnych, takich jak karty ocen czy świadectwa szkolne, oszczędzając nauczycielowi bardzo dużo pracy.

Jak widać, form stosowania technologii informacyjnych jest bardzo dużo. Chodzi o to, aby nauczyciel dobierał je do przekazywanych treści, prowadził lekcje przy pomocy różnych środków multimedialnych, ale także uczył swoich wychowanków, jak mądrze i właściwie wykorzystywać komputery, Internet, aby jak najwięcej zyskać i usprawnić proces nauczania.

Trzeba podkreślić, że technologia informacyjna nie może wykluczyć tradycyjnych form prowadzenia lekcji. Nie można dopuścić do tego, aby warunkiem dobrze przeprowadzonej lekcji było umieszczenie komputera w konspekcie zajęć. Używajmy komputera wtedy, kiedy będzie on naprawdę pomocny i pozwoli przekazać to, co w inny sposób byłoby nam trudno zaprezentować.

3.4. Profilaktyka zagrożeń internetowych w nauczaniu przedszkolnym i wczesnoszkolnym

Internet użytkowany przez uczniów, oprócz niewątpliwych korzyści edukacyjnych, jakie ze sobą niesie, wiąże się także z określonymi zagrożeniami dla dzieci. Zadaniem nauczycieli jest przede wszystkim poznać te zagrożenia, a następnie pracować z dziećmi w dwóch kierunkach: nauki wartościowego i odpowiedzialnego korzystania z technologii informatyczno-komunikacyjnych oraz profilaktyki zagrożeń internetowych. W tym miejscu skupimy się na najpoważniejszych niebezpieczeństwach, na jakie narażone są dzieci korzystające z komputerów i Internetu, oraz na działaniach, jakie powinien podjąć nauczyciel, aby im zapobiegać.

Jak wskazują autorzy raportu „EU Kids Online”, powszechność korzystania z Internetu wśród europejskich dzieci stale wzrasta, szczególnie w grupie

6–10 lat²⁵. Najbardziej narażone na niebezpieczeństwa są właśnie dzieci młodsze, nieposiadające jeszcze rozwiniętych kompetencji informatycznych, nie potrafiące samodzielnie zweryfikować wiarygodności informacji, jakie do nich docierają, ani przewidzieć konsekwencji działań, jakie same podejmują w sieci. Zagrożenia czyhające na młodych użytkowników Internetu mają zróżnicowany charakter²⁶:

1. Treści i działania komercyjne – odbieranie niepożądanego poczty i reklam, czasem o zawartości szkodliwej dla użytkowanego komputera (np. rozsyłane za pośrednictwem poczty elektronicznej wirusy); nieodpowiedzialne udzielanie i przekazywanie informacji osobistych (danych osobowych swoich i rodziców, informacji dotyczących posiadanego majątku itp.); dokonywanie niekontrolowanych (przez rodziców) zakupów, także za pośrednictwem niesprawdzonych stron i firm, co zwiększa ryzyko natrafienia na oszusta; pobieranie nielegalnych plików, piractwo sieciowe.

2. Agresja – narażenie dzieci na treści pełne przemocy, zawierające drastyczne sceny, propagujące zachowania przesyczone nienawiścią, na które mogą one trafić nawet zupełnie przypadkowo i nieświadomie; cyberbulling – nękanie i zastraszanie dzieci przez rówieśników za pośrednictwem Internetu (szantażowanie publikowaniem nieprawdziwych lub kompromitujących informacji lub też po prostu rozpowszechnianie takich treści).

3. Pornografia – łatwość pozyskania przez dzieci treści pornograficznych (często w sposób całkowicie przypadkowy i nieintencjonalny), możliwość zawarcia przez dziecko znajomości z osobą poszukującą kontaktu z dzieckiem lub nastolatkiem w celu nawiązania relacji o charakterze seksualnym, wreszcie ryzyko tworzenia przez dziecko, przeważnie za czyjąś namową, materiałów (zdjęć) o treści pornograficznej i umieszczenia ich w sieci.

---

²⁵ www.eukidsonline.net [data dostępu: 08.03.2011].

²⁶ Paradowski K., *Internet, korzyści i zagrożenia*, Warszawa 2000.

4. Podważanie systemu wartości – niebezpieczeństwo kontaktu dziecka z treściami o zabarwieniu rasistowskim, ksenofobicznym, seksistowskim, możliwość jego kontaktu z grupami i jednostkami propagującymi zachowania niepożądane (porady dotyczące inicjacji seksualnej i życia płciowego, akces do sekty), odnajdywanie w sieci zachęt do zachowań destrukcyjnych (zażywania narkotyków, palenia tytoniu, spożywania alkoholu, namawianie do samobójstwa).

5. Uzależnienie od Internetu – nazywane też siecizolizmem – zagraża zarówno dorosłym, jak i dzieciom. Wiąże się z zaburzeniami o charakterze psychicznym (depresja, rozdrażnienie, zaburzenia cyklu dobowego, poczucie izolacji od otoczenia, problemy w nawiązywaniu prawidłowych relacji z rówieśnikami), jak i fizycznym (problemy ze wzrokiem, choroby kręgosłupa, bóle głowy, bezsenność, podrażnienia skóry spowodowane reakcją na częsty kontakt z kurzem zjonizowanym przez kineskop monitora).

Praca z dziećmi

Jak wskazano, nawet najmłodsze dzieci korzystające w sposób niekontrolowany z komputera i Internetu narażone są na różnego rodzaju niebezpieczeństwa, których konsekwencje mogą wiązać się z wyrządzeniem im krzywdy zarówno natury psychologicznej i emocjonalnej, jak i fizycznej. Innym zjawiskiem, na które zwracają uwagę badacze zagadnienia jest fakt, że dzieci i młodzi ludzie w sieci coraz częściej z ofiar przestępczych działań stają się ich autorami – mniej lub bardziej świadomymi, działającymi na szkodę innych przez lekkomyślność i niewiedzę, ale też coraz częściej z rozmysłem i premedytacją²⁷. Zadaniem przede wszystkim rodziców, ale bez wątpienia także nauczycieli, jest prowadzić z dziećmi ustawiczną pracę uświadamiającą i profilaktyczną, aby tego typu negatywnym zjawiskom jak najwcześniej zapobiegać. W czasie zajęć przedszkolnych i szkolnych nauczyciel może zrobić

---

²⁷ www.eukidsonline.net [data dostępu: 08.03.2011].

bardzo dużo w celu podnoszenia świadomości i umiejętności dzieci w zakresie bezpiecznego poruszania się po Internecie.

Zasady odpowiedzialnego korzystania z możliwości i zasobów sieci mogą być tematem oddzielnych zajęć prowadzonych systematycznie z dziećmi, zarówno w przedszkolu, jak i w szkole. Nauczyciel może zaprosić gościa (pracownika odpowiedniej fundacji działającej na rzecz ochrony dzieci w sieci) lub pedagoga szkolnego, który w profesjonalny sposób poprowadzi tego typu zajęcia. Może też samodzielnie przygotować i sukcesywnie realizować tego typu program profilaktyczny – bardzo wiele pomysłów może odnaleźć nie tylko w literaturze przedmiotu, ale także na specjalistycznych stronach internetowych. Może np. wykorzystać scenariusze zajęć i prezentacje multimedialne oraz kursy e-learningowe przeznaczone dla dzieci w różnym wieku dostępne na stronie www.dzieckowsieci.pl. Szczegóły dotyczące korzystania z tych programów znajdują się na stronie:

<http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=9>.

Elementem pracy z dziećmi powinno też być zapoznanie ich z oznaczeniami niebezpiecznych treści w **systemie klasyfikacji gier PEGI**²⁸. Uczniowie powinni umieć samodzielnie podjąć decyzję, czy dany program jest przeznaczony i odpowiedni właśnie dla nich. Szczegóły dotyczące tej klasyfikacji można odnaleźć także w Internecie, np. na stronach:

www.ppp1.wroc.pl/gry_komputerowe.pdf;

www.pegi.info/pl/index/id/369/

Akcja uświadamiająca powinna zawsze być połączona z samodzielną aktywnością dzieci, dlatego warto po przeprowadzeniu zajęć na temat bezpiecznego Internetu bądź spotkania ze specjalistą, zachęcić uczniów do stworzenia gazetki szkolnej na ten temat, plakatu promocyjnego lub krótkiego przedstawienia.

---

²⁸ <http://www.pegi.info/pl> [data dostępu: 09.03.2011].

Praca z rodzicami

Ponieważ dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym korzystają z Internetu przede wszystkim w domu, to zadaniem rodziców jest zadbać o warunki, które zapewnią ich dzieciom bezpieczeństwo w sieci. Okazuje się jednak, że często świadomość rodziców na temat profilaktyki zagrożeń internetowych jest bardzo mała. Wtedy to zadaniem nauczycieli jest wykorzystywać spotkania z rodzicami uczniów w celu podnoszenia ich wiedzy na temat niebezpieczeństw, jakie są związane z użytkowaniem komputerów przez ich dzieci oraz rozwijania umiejętności przeciwdziałania tym zagrożeniom. Praca z rodzicami powinna koncentrować się wokół zagadnień:

- ⊕ znaczenie i sposób rozmawiania z dziećmi na temat bezpiecznego korzystania z komputerów i Internetu;
- ⊕ programy edukacyjne (przeznaczone dla dorosłych, jak **Dziecko w sieci** – www.dzieckowsieci.pl) i serwisy internetowe (np. www.sieciaki.pl) służące promocji bezpiecznego korzystania z Internetu;
- ⊕ klasyfikacja gier PEGI – oznaczenia treści, z jakimi stykają się dzieci przed komputerem, i zasady doboru dla nich gier i programów;
- ⊕ zachowania dzieci, jakie mogą świadczyć o możliwości zaistnienia poszczególnych problemów związanych z zagrożeniami internetowymi oraz działania, jakie w takiej sytuacji może podjąć opiekun;
- ⊕ symptomy wystąpienia u dziecka uzależnienia od komputera i Internetu oraz postępowanie rodziców w takim przypadku;
- ⊕ sposoby ochrony dziecka przed niebezpiecznymi treściami dostępnymi w sieci – programy filtrujące treści internetowe.

Warto w tym miejscu przyrzeć się bliżej programom filtrującym treści internetowe, ponieważ nauczyciel nie tylko powinien zachęcać rodziców swoich uczniów do ich instalowania, ale może zetknąć się z nimi także

bezpośrednio w szkolnej pracowni komputerowej. Istnieje kilka ciekawych pozycji tego typu systemów w polskiej wersji językowej, dostępnych w Internecie także bezpłatnie. Możliwości tych programów są zbliżone:

- ⊕ w zależności od zalogowanego na komputerze użytkownika, można wprowadzić blokadę stron zawierających np. treści pornograficzne, propagujące agresję i przemoc, zawierające wulgarne słownictwo itp.;
- ⊕ istnieje opcja zablokowania komunikatorów i czatów (np. ograniczenie możliwości komunikowania się dziecka przy użyciu komputera tylko do listy znajomych, znanych także rodzicowi);
- ⊕ można dziecku ograniczyć lub zablokować możliwość ściągania plików;
- ⊕ rodzic może ograniczyć dzięki takiemu systemowi czas, jaki dziecko spędza w Internecie (po osiągnięciu określonego limitu czasowego połączenie zostaje przerwane);
- ⊕ programy te stwarzają możliwość zróżnicowania zasad dostępu do treści w zależności od zalogowanego użytkownika (można wprowadzić różne ustawienia dla dzieci w różnym wieku).

Wśród wartych polecenia programów filtrujących treści internetowe można wymienić:

CENZOR – dostępny na stronie www.cenzor.pl. Użytkowanie programu jest płatne, ale niedrogo (ok. 50 zł na 5 lat).

MOTYL – program bezpłatny, dostępny na kilku stronach oferujących oprogramowanie.

OPIEKUN DZIECKA dostępny także w wersji **OPIEKUN UCZNIĄ**. Program jest płatny (ok. 50 zł za oprogramowanie i ok. 10 zł za roczne użytkowanie). Wszelkie informacje dostępne są na stronie: www.opiekun.pl.

Mając świadomość wszystkich zagrożeń, jakie czyhają na dzieci w Internecie, nie można jednak tracić z oczu faktu, jak wielki potencjał edukacyjny związany jest z tym medium. Wszelkie działania profilaktyczne

nauczyciela w związku z użytkowaniem sieci muszą mieć przede wszystkim walor informacyjny i prewencyjny. W żadnym wypadku nie należy straszyć dzieci ani rodziców czy zniechęcać ich do korzystania z możliwości stwarzanych przez nowoczesne technologie w celu poszerzania wiedzy i rozwijania zainteresowań.

4. Dyskryminacja ucznia ze względu na płeć

W wielu szkołach inaczej traktuje się uczniów i uczennice. Dostają oni inne polecenia, inne zadania do zrobienia, słyszą różne komunikaty, stykają się z najróżniejszymi uprzedzeniami. Szczególnie dotyczy to dziewczynek (choć nie tylko). Słysz się o następujących formach dyskryminacji ze względu na płeć²⁹:

- ⊕ kiedy na lekcji do odpowiedzi zgłaszają się dziewczynki i chłopcy, do odpowiedzi częściej wybiera się chłopców,
- ⊕ nauczyciele używają męskich form w komunikatach (stosowane nie tylko w szkole, ale w bardzo wielu formach życia publicznego), „uczeń” oznacza i ucznia, i uczennicę,
- ⊕ częściej wybiera się chłopców do pełnienia najbardziej odpowiedzialnych funkcji klasowych,
- ⊕ tworzy się programy zajęć dla dziewczynek i chłopców, które nie są dostosowane do rozwojowych potrzeb uczniów (dotyczy to przede wszystkim lekcji wychowania fizycznego, gdzie wymagania wobec dziewczynek często niewiele odbiegają od wymagań stawianych chłopcom),
- ⊕ nauczyciele w procesie wychowawczym propagują społeczne stereotypy płciowe (na przykład stereotyp, według którego chłopcy nie płaczą, muszą być silni, twardzi i opanowywać swoje emocje, dziewczynki za to mogą zachowywać się „emocjonalnie”, natomiast nie mogą być zbyt spontaniczne i nie mogą „rozrabiać”, co zwykle uchodzi niezauważone w przypadku zachowania chłopców),
- ⊕ nie bierze się pod uwagę dojrzewania psychicznego i fizycznego młodzieży (inaczej dojrzewają chłopcy, inaczej dziewczęta),

---

²⁹ Majewska E., Rutkowska E., *Wskazówki dla nauczycielek i nauczycieli o edukacji wolnej od dyskryminacji* [w:] Majewska E., Rutkowska E., *Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice 2008.

- ⊕ chłopcom pozwala się na popełnianie błędów i przeszkadzanie na lekcji (w większym stopniu niż pozwala się na to dziewczynkom),
- ⊕ nauczyciele przedstawiają głównie męskie, nie zaś kobiece, osiągnięcia w różnych dziedzinach wiedzy (wyjątkami są Maria Skłodowska-Curie, Maria Konopnicka czy Eliza Orzeszkowa).

Nauczyciele bardzo często posługują się stereotypami w rozmowach z uczniami. Dotyczy to wyglądu uczniów, ale także ich zachowania i procesu uczenia się. Nauczyciele, doradzając uczniom wybór szkoły w celu dalszego kształcenia, sugerują się w większym stopniu pewnymi schematami niż indywidualnymi predyspozycjami ucznia. Dużą rolę odgrywają tu stereotypy na tle płci wychowanków – inne szkoły czy kierunki studiów polecane są chłopcom, inne dziewczynkom.

Zdarza się także, że właśnie z polecenia (i rady) nauczycieli dziewczyny wybierają licea i kierunki humanistyczne, mimo że jest to zupełnie niezgodne z ich predyspozycjami. I odwrotnie, chłopcy kierowani są często do techników i na studia techniczne czy inżynieryjne na politechnice, podczas gdy ich zainteresowania mogą być zupełnie odmienne. Według badań³⁰ w liceach przebywa znacznie większa liczba dziewcząt (nawet o 1/3) niż chłopców, natomiast w szkołach zawodowych uczy się znacznie większa liczba chłopców. Jeśli chodzi o licea, klasy humanistyczne skupiają więcej dziewczynek, a matematyczno-fizyczne i biologiczno-chemiczne chłopców³¹. Na szczęście proces ten ulega zmianie. Młode kobiety coraz częściej kierują się swoimi zainteresowaniami i wybierają także kierunki techniczne, informatyczne, marketingowe, sportowe. Zadaniem nauczyciela jest tak pokierować uczniów, aby wybierali szkoły i studia ze względu na własne kwalifikacje i dążenia, a nie sugerowali się płcią. Bardzo ważne zadanie ma w tym nauczyciel. Warto, żeby

---

³⁰ Dominiczak A., Wóycicka J., *Edukacja [w:] Kobiety w Polsce 2003. Raport Centrum Praw Kobiet*, Warszawa 2003.

³¹ Dominiczak A., Wóycicka J., *Edukacja*, op.cit.

pedagodzy zwrócili na ten aspekt szczególną uwagę i jak najwcześniej rozpoznawali wszelkie przejawy dyskryminacji. Dobrze jest także już na etapie nauczania wczesnoszkolnego rozwijać w dzieciach przekonanie, że wszelkie ich zainteresowania i zdolności są dobre, niezależnie od tego, czy są bardziej, czy mniej typowe. Dobrze jest wspierać rozwój tych zainteresowań i wiarę wychowanka we własne możliwości.

4.1. Dlaczego w szkole istnieje tak wiele stereotypów?

Wynika to często z faktu, że szkoła wychowuje według tradycyjnego modelu. Uczniowie w szkole znajdują potwierdzenie tego, czego nierzadko doświadczają we własnych domach i środowiskach – że świat funkcjonuje w oparciu o podział na role męskie i żeńskie, widoczny w każdej dziedzinie. Dzieci spędzają z nauczycielami wiele godzin każdego dnia. Szkoła kształtuje więc ich światopogląd i modyfikuje przekonania. Lektury, podręczniki, treści nauczania powielają jednak zwykle podział na kobiety i mężczyzn. Czytanki w podręcznikach, treści zadań domowych są pełne stereotypów. W podręcznikach brakuje tekstów czy informacji o osobach różniących się od innych, o dokonaniach kobiet, o emancypacji. Obrazki w książkach i ćwiczeniach, a na wyższych poziomach nauczania także słowo, dzielą społeczeństwo na kobiety oraz mężczyzn i określają właściwe im role. Takie postępowanie nazywamy „**ukrytym programem nauczania**”³².

Na lekcji, ale także na zajęciach pozalekcyjnych czy na przedstawieniach szkolnych, wycieczkach, piknikach, w trakcie szkolnych wyjść („w teren”) uczniowie pełnią funkcje zgodne z własną płcią. Predyspozycje uczniów także są brane pod uwagę, jednak płeć bardzo często decyduje o przydzielanych uczniowi zadaniach. Jeśli uczniowie postępują niezgodnie ze stereotypem płciowym, nie są rozumiani, lecz karceni lub wyśmiewani.

---

³² Majewska E., Rutkowska E., op. cit.

Dziewczynki mają często większy problem, by się odezwać w klasie i zgłosić na lekcji. Według badań amerykańskich na dzieciach w wieku szkolnym chłopcy otrzymują pięć razy więcej uwagi i zainteresowania od nauczycieli niż dziewczynki. W konsekwencji dwanaście razy częściej odważają się na wypowiedzi na forum klasy niż dziewczynki³³. Proporcje układają się podobnie również w innych krajach, nie wyłączając Polski. Istnieje bardzo wiele osobnych szkół dla dziewcząt i chłopców, gdzie zupełnie inaczej realizuje się proces nauczania. Powielanie stereotypów wynika też z nierównej liczby nauczycielek i nauczycieli w szkołach – nauczycielek w dalszym ciągu jest o wiele więcej niż nauczycieli. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego sprzed kilku lat (rok 2003), na 337 kobiet-nauczycielek przypada tylko 100 nauczycieli-mężczyzn³⁴. Mimo tego, że w szkołach pracuje więcej nauczycielek niż nauczycieli, więcej mężczyzn niż kobiet obsadzonych jest w funkcji dyrektora i wicedyrektora szkoły.

Stereotypy utrwalone w szkole najczęściej funkcjonują w dalszym życiu uczniów, gdy kończą oni edukację, zakładają rodziny i wybierają pracę. Powstaje pytanie, na ile koncentracja na karierze bądź na rodzinie została w dziecku uwarunkowana w szkole – poprzez nierówne traktowanie i nierówne oczekiwania? Kobiety bardzo często zarabiają mniej od mężczyzn, częściej zostają w domu z dziećmi, poświęcając pracę trudowi wychowania. Czy wynika to z tego, że tego pragną, czy też z tego, jak zostały wychowane, do czego przyczyniła się także szkoła? Być może inne podejście do wychowania, brak dyskryminacji już w szkole, pozwoliłyby zmienić sytuację kobiet na rynku pracy.

Trzeba powiedzieć o jeszcze jednej formie dyskryminacji ze względu na płeć w szkole: molestowaniu seksualnym. Niekoniecznie musi to być

---

³³ Dillon S., Benson M.C., *Kobieta i poczucie własnej wartości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

³⁴ Bednarska M., *Feminizacja zawodu* [w:] „Edukacja i dialog” 2009, nr 2.

molestowanie bezpośrednio, fizyczny kontakt z drugim człowiekiem. Chodzi także o inne formy molestowania: szantaż seksualny, narażenie dzieci na styczność z materiałami pornograficznymi, nieprzeznaczonymi dla ich oczu, słowne komentarze, które mają na celu upokorzyć, ośmieszyć, sprawić przykrość. Mogą to być także nieprzyzwoite gesty, nie tylko słowa. Dotyczy to relacji nauczyciel – uczeń, ale przede wszystkim uczeń – inny uczeń czy uczennica. Nauczyciel powinien reagować na wszelkie sygnały mówiące o tym, że którykolwiek z jego wychowanków mógł paść ofiarą podobnego traktowania. Należy także zadbać o właściwą edukację seksualną uczniów, wyposażenie ich w wiedzę dotyczącą zarówno dojrzewania płciowego chłopców, jak i dziewcząt. Uczniowie i uczennice powinni posiadać wiedzę nie tylko na temat swojej płci, ale także płci przeciwnej.

4.2. Sposoby przeciwdziałania nierównemu traktowaniu ze względu na płeć w codziennej pracy nauczyciela

Przyszłych nauczycieli na pewno nurtuje pytanie, jak można walczyć ze stereotypami płciowymi w szkole. Poniżej przedstawiono kilka **sposobów walki z dyskryminacją uczniów ze względu na płeć**³⁵.

Nauczycielu, pamiętaj, abyś:

- ⊕ tak samo oceniał dziewczynki i chłopców;
- ⊕ nie oczekiwał od dziewczynek i chłopców, że będą zachowywali się zgodnie z przypisaną sobie rolą płciową;
- ⊕ sprawiedliwie rozdzielał zadania pomiędzy uczniów w klasie, kierując się ich możliwościami i zamiłowaniem, nie płcią;
- ⊕ nie wartościował nigdy atrybutów płciowych;

---

³⁵ Majewska E., Rutkowska E., op. cit.

- ⊕ nie używał wyłącznie męskiej formy w poleceniach i instrukcjach, dbał o to, aby żeńska forma również się pojawiała;
- ⊕ rozmawiał z uczniami na temat ról płciowych i stereotypów z nimi związanych, prowadził lekcje dotyczące różnic między uczniami i ich konsekwencji;
- ⊕ był wyczulony na wszelkie sygnały mogące świadczyć o molestowaniu seksualnym uczniów;
- ⊕ dobierał takie pomoce nauczania, w których nie ma dyskryminujących treści;
- ⊕ przygotowywał takie materiały na lekcje, które nie utrwalają tradycyjnego modelu rodziny czy społeczeństwa;
- ⊕ dbał o zwalczanie wszelkich form dyskryminacji – także na przykład ze względu na pochodzenie, kolor skóry, język, status społeczny i materialny, wyznawaną religię, dysfunkcje fizyczne czy umysłowe;
- ⊕ akcentował podobieństwa między uczniami, nie różnice;
- ⊕ uczył wychowanków elastyczności, tolerancji dla różnic, braku przywiązania do schematów myślenia i działania;
- ⊕ w podobny sposób motywował uczennice i uczniów;
- ⊕ pozwalał uczniom na zachowania niezgodne ze stereotypem dotyczącym ich płci;
- ⊕ doradzał uczniom w wyborze dalszej edukacji ze względu na ich predyspozycje i kwalifikacje;
- ⊕ włączał rodziców w naukę dziecka, jeśli bowiem w domu funkcjonują pewne modele zachowania i funkcjonowania, ciężko jest wymagać od ucznia takiego zachowania, które byłoby niezgodne z wzorcami przyjętymi w rodzinie.

4.3. Uregulowania prawne z zakresu przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć w szkole

W walce z dyskryminacją uczniów ze względu na płeć wspierają nauczycieli i wychowawców między innymi następujące akty prawne³⁶:

- ⊕ **Konwencja o Prawach Dziecka** – przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1989 i wielokrotnie ratyfikowana, stanowiąca o konieczności wychowania i kształcenia dzieci w równości płci (artykuł 29);
- ⊕ **Konwencja w Sprawie Zwalczenia Dyskryminacji w Dziedzinie Oświaty** – przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1960 roku, stanowiąca o równym dostępie do edukacji, niezależnie od płci i innych czynników (szczególnie artykuły 1 i 3);
- ⊕ **Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet** – przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1979 roku, podkreślająca konieczność walki na każdym polu z dyskryminacją kobiet, a także konieczność równego dostępu kobiet i mężczyzn do programów nauczania (również do nauczania sportowego – wychowania fizycznego) – szczególnie artykuł 10;
- ⊕ **Platforma działania** – dokument wydany po **IV Światowej Konferencji w Sprawie Kobiet w Pekinie** – przyjęta w 1995 roku, jeden z obszarów walki z dyskryminacją kobiet to edukacja.

Unia Europejska kieruje się polityką **gender mainstreaming**, tzn. kładzie nacisk na to, aby kwestie dotyczące równości płci były obecne w każdej dziedzinie życia. Polska jako członek Unii Europejskiej również musi przestrzegać zasad tej polityki, także w edukacji.

---

³⁶ Majewska E., *Podstawowe akty prawne dotyczące praw kobiet i innych dyskryminowanych grup* [w:] Majewska E., Rutkowska E., op. cit.

Mówiąc o dyskryminacji uczniów ze względu na płeć, musimy pamiętać o tym, że nauczyciele również bywają w szkole dyskryminowani (pod tym samym względem). Szczególnie widocznym problemem w tym zakresie jest kwestia nierównych proporcji płci osób pracujących w zawodzie nauczyciela. W tym zawodzie pracują najczęściej kobiety. W celu zapobiegania takiemu stanowi rzeczy należy zadbać o przyjmowanie mężczyzn do zawodu nauczyciela, zachęcania ich do obrania drogi zawodowej nauczyciela. Szczegółowo problem ten zostanie omówiony na kolejnym warsztacie.

Podsumowanie

Warsztat miał na celu zapoznać uczestników z najważniejszymi prawami, jakie rządzą uczeniem się człowieka, przybliżyć ciekawe metody i techniki nauczania, które będą mogły zostać wykorzystane w pracy na lekcji. Cel warsztatu to także przekonanie przyszłych nauczycieli, że warto posługiwać się technologiami informacyjnymi na lekcjach i poza lekcjami. Zajęcia miały ponadto za zadanie przygotować przyszłych pedagogów do takiej pracy z uczniami, która będzie pozbawiona jakichkolwiek elementów dyskryminacji wychowanków. Bibliografia znajdująca się na końcu materiałów może posłużyć studentom do dalszego kształcenia i pogłębiania swojej wiedzy po zakończeniu warsztatu.

Uzupełnieniem treści przedstawionych w materiałach szkoleniowych będzie część dydaktyczna, dzięki której uczestnicy warsztatów w praktycznych zadaniach, ćwiczeniach, grach będą mogli trenować konkretne umiejętności z zakresu tematyki kursu. W wielu przypadkach zaproponowane zadania będą mogli następnie zaadaptować do pracy z uczniami w przedszkolu i szkole podstawowej.

Bibliografia

---

1. Bednarska M., *Feminizacja zawodu*, Edukacja i dialog 2009, nr 2;
2. Buehl D., *Strategie aktywnego nauczania, czyli: Jak efektywnie nauczać i skutecznie się uczyć*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2004;
3. Bula D., *O wielkiej roli motywowania*, „Język Polski w Szkole” 2008, nr 4;
4. De Bono E., *Sześć myślowych kapeluszy*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2008;
5. Denek K., *Metody dydaktyczne a aktywność i kreatywność uczniów*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2007, nr 1;
6. Dillon S., Benson M. C., *Kobieta i poczucie własnej wartości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003;
7. Dominiczak A., Wóycicka J., *Edukacja [w:] Kobiety w Polsce 2003. Raport Centrum Praw Kobiet*, Warszawa 2003;
8. Dudzińska J. (red), *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa 1983;
9. Dyner W.J., *Zabawy tematyczne dzieci w domu i w przedszkolu*, Wydawniczy Zakład Narodowy im Ossolińskich, Wrocław 1983;
10. Fisher R., *Uczymy jak się uczyć*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999;
11. Gardner H., *Frames of mind. The theory of multiple intelligences*, Basic Books, New York 1983;
12. Glasser W., *Każdy uczeń może osiągnąć sukces*, Łódź 2005;
13. Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań 1997;
14. Goźlińska E., *Słowniczek nowych terminów w praktyce szkolnej*, Warszawa 1997;
15. Gurbiel E., Hardt-Olejniczak G., Kołczyk E., Krupicka H., Sysło M.M., *Technologia informacyjna w kształceniu ogólnym. Wersja 1*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1997;
16. Hannaford C., *Profil Dominujący. Jak rozpoznać: dominujące oko, ucho, półkulę mózgową, rękę i nogę*, Międzynarodowy Instytut

- NeuroKinezylogii Rozwoju Ruchowego i Integracji Odruchów,
Warszawa 2003;
17. Harmin M., *Duch klasy: jak motywować uczniów do nauki?*, Warszawa 2004;
  18. Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej – część 1*, Agencja Usługowa Omega, Suwałki 1998;
  19. Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji – część 2*, Agencja Usługowa Omega, Suwałki 2000;
  20. Kubiczek B., *Metody aktywizujące: jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2005;
  21. Kujawiński J., *Szkoła dialogu i samodzielnego uczenia się uczniów*, Poznań 2006;
  22. Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka ogólna*, Oficyna Wydawnicza Graf Punkt, Warszawa 2000;
  23. Kurcz I., *Pamięć, uczenie się, język*, PWN, Warszawa 1992;
  24. Lewis M., Haviland-Jones J.M., *Psychologia emocji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005;
  25. Linksman R., *W jaki sposób szybko się uczyć*, Bertelsmann Media, Warszawa 2001;
  26. Łada-Grodziska A., *ABC program wychowania przedszkolnego XXI wieku*, Warszawa 2008;
  27. Majewska E., Rutkowska E., *Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice 2008.
  28. Mastyk-Musiał E., *Organizacje w ruchu. Strategie zarządzania zmianami*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003;
  29. Nalaskowski S., *Metody nauczania*, Toruń 1998;
  30. Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Wydawnictwa Szkolne i pedagogiczne, Warszawa 1978;
  31. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1981;
  32. Milerski B., Śliwierski B. (red.), *Pedagogika*, Warszawa 2000;

33. Paradowski K., *Internet, korzyści i zagrożenia*, Warszawa 2000;
34. Perrot E., *Efektywne nauczanie*, Warszawa 1995;
35. Pilch T. (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 2., Warszawa 2003;
36. Putkiewicz Z., *Uczenie się i nauczanie: czynniki wpływające na efekty nauki szkolnej*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1993;
37. Pólturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wyd. Naukowe NOVUM, Płock 2002;
38. Rudniański J., *Jak się uczyć?*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2001;
39. Rutkowska-Pasza M., *Uczyć lepiej i ciekawiej*, WERSUS 2002;
40. Semler R., *Na przekór stereotypom: tajemnica sukcesu najbardziej niezwykłego przedsiębiorstwa na świecie*, Warszawa 1998;
41. Senge P.M., *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa 1998;
42. Strykowski W., Strykowska J., Pielachowski J., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 2003;
43. Sysło M.M., *Technologia informacyjna a edukacja medialna – materiały V Konferencji „Media w Kulturze, Nauce i Oświacie”*, Tarnów–Krynica 1997;
44. Świeca M., *Drama w edukacji*, Kielce 1996;
45. Thorndike E., *Uczenie się ludzi*, PWN, Warszawa 1990;
46. Włodarski Z., *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980;
47. Żebrowska M. (red), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1975.

Źródła internetowe

1. Capińska E., *Dziecko dobrze przygotowane do szkoły*,
www.eid.edu.pl/archiwum/1996,94/styczen,115/dziecko_dobrze_przygotowane_do_szkoly,447.html;
2. Drozd E., *Zadawanie do domu*,
www.eid.edu.pl/archiwum/1999,97/listopad,153/zadawanie_do_domu,918.html;
3. Gajewski R., *O stylach uczenia się i I-edukacji*,
www.e-mentor.eud.kei.pl/artykul/index/numer/11/id/189;
4. Grodecka A., *Znaczenie edukacji przedszkolnej w przygotowaniu dziecka do szkoły*, www.wychowanieprzedszkolne.pl/znaczenie-edukacji-przedszkolnej-w-przygotowaniu-dziecka-do-szkoly/
5. Kacprzak B., *Wykorzystanie technologii informacyjnych w edukacji*,
www.edu.com.pl/artykuly/d33.php;
6. Krawczyk M., *Trudności z pojęciem kształcenie*,
www.eid.edu.pl/archiwum/1994,24/kwiecien,28/trudnosciz_pojciem_ksztalcenie,83.html;
7. Krzymowska E., *Niepowodzenia szkolne studentów*,
www.eid.edu.pl/archiwum/2009,261/luty,274/klucz_do_oswiaty,279/niepowodzenia_szkolne_studentow,2152.html;
8. Lenkiewicz J., *Czym są „ukryte programy” szkoły?*,
www.eid.edu.pl/archiwum/1994,24/czerwiec,30/czym_sa_ukryte_programy_szkoly,104.html;
9. Lubina E., *Rola emocji w procesie kształcenia na odległość*,
www.e-mentor.eud.kei.pl/artykul/index/numer/10/id/161;
10. Łukaszewicz M., *Metody nauczania i formy organizacyjne pracy uczniów*,
www.edukator.org.pl/2005a/met/met.html;

11. Michalski J., Załóg J., *O metodyce nauczania – inaczej*,
www.eid.edu.pl/archiwum/1994,24/wrzesien,31/o_metodyce_nauczania_-_inaczej,113.html;
12. Olczak M., *Techniki samokształcenia nauczycieli*,
www.eid.edu.pl/archiwum/2009,261/styczen,262/temat,263/techniki_samokształcenia_nauczyciela,2125.html;
13. Sadownik D., *Jakie czynniki warunkują proces uczenia się*,
www.pckk.pl/pckk/publikacje/jakie-czynniki-warunkuja-proces-uczenia-sie;
14. Portal Wiedzy PWN, www.pwn.pl.

Spis tabel

Tabela 1. Półkule mózgowe.....	18
Tabela 2. Style uczenia się i ich związek z wykonywanymi czynnościami	20
Tabela 3. Zestawienie form przypominania treści.....	23
Tabela 4. Klasyfikacja metod nauczania (stosowana najczęściej w literaturze pedagogicznej oraz w praktyce)	27

Człowiek – najlepsza inwestycja

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

**MATERIAŁY WSPÓŁFINANSOWANE ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W RAMACH
EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO**